

УДК: 221.7:008(510)

Капранов С. В.

КОНФУЦІАНСЬКИЙ ХРАМ У ШАНХАЇ: МИНУЛЕ В СУЧАСНОСТІ

Статтю присвячено відомій пам'ятці китайської культури – конфуціанському Храму літератури в Шанхаї. У фокусі дослідження – символічна структура і функції храму у минулому та сьогодні; таким чином, показано зміни та спадковість конфуціанської традиції в сучасному Китаї.

Ключові слова: конфуціанство, Конфуцій, храм, теменологія, Шанхай.

У колі теменологічної [1] проблематики конфуціанський храм посідає особливе місце. Причиною цього є неоднозначність статусу самого конфуціанства. Нині в науці прийнято вважати, що воно не є релігією, хоча має окремі риси, що наближають до неї. Так само вважають і на його батьківщині, в Китаї. Показовою є думка китайського релігієзнавця Сан Цзі, працю якого опублікувало офіційне видавництво МЗС КНР, а отже, вона відображає офіційний погляд. Так, дослідник зазначає, що основних релігій у Китаї п'ять: буддизм, даосизм, іслам, католицизм і протестантизм [2]. Що ж до конфуціанства, то вчений стверджує: «Конфуціанська культура неодмінно підходить до проблем суспільства та людського життя з позицій розуму й у полі свого зору тримає переважно реальне політичне й етичне життя; вона не женеться ані за щастям у потойбічному світі, ані за переходом до іншого буття. Тому... у китайців дуже мало того, що люди Заходу звуть релігійним почуттям» [3]. На Тайвані конфуціанство кваліфікують як «філософію з релігійною функцією» [4], проте деякі відомі китаєзнавці (І. І. Семененко, Л. Д. Позднеева, Л. С. Васильєв тощо) розглядають його як релігію [5]. Також у Південній Кореї конфуціанство визнане як релігійна конфесія [6].

У цьому контексті неоднозначним видається і статус самого конфуціанського храму. Чи є він храмом у прямому сенсі (будівлею, призначеною для проведення релігійних обрядів, поклоніння божествам), чи у цьому випадку дане поняття має радше метафоричний смисл, як-от у звичних нам виразах «храм мистецтва», «храм науки» тощо? Китайський дослідник Лоу Цінсі, наприклад, відносить конфуціанські храми до «мемо-

ріальних споруд на честь історичних діячів», які він чітко відокремлює від «вівтарів і храмів на честь природних сил і предків» та від «культової архітектури» (до якої належать даоські, буддистські та мусульманські сакральні будівлі) [7]. Водночас, приміром, у путівнику по Шанхаю конфуціанські храми класифіковано як major religious sites, а не memorial halls [8]. Наш аналіз показує, що вони виконують як релігійні, так і світські функції; і хоча останні переважають, проте такі споруди можна вважати сакральним топосом, якщо погодитися з Г. Фінгареттом, що ритуал-лі 禮 – специфічне втіленням сакрального в конфуціанстві [9]. З іншого боку, конфуціанські храми по всьому Китаю та за його межами відтворюють у плануванні та назвах основних будівель перший храм Конфуція, споруджений на його батьківщині – в Цюйфу [10]. Відтак їх можна вважати просторовими іконами [11] цього прототипу; відвідини святилища символічно переносять конфуціанця на батьківщину Вчителя. Крім того, конфуціанський храм насичений символами, які створюють особливий простір, виключений із повсякденного (профанного) життя, а відтак – сакральний. У цій статті ми розглянемо як приклад одну з таких споруд, що існує сьогодні, – шанхайський Храм літератури (Веньмяо) [12], приділяючи головну увагу його символічній структурі. До того ж, описи конфуціанських храмів практично відсутні у науковій літературі, й ця стаття має бодай частково заповнити цю лакуну.

Зазвичай назву «Веньмяо» (文廟) перекладають як «Храм літератури», хоча поняття *вень* 文, як відомо, значно ширше, і точніше було би тлумачити як «Храм культури». На відміну від чис-

ленних буддійських і даоських храмів, конфуціанський у центральній частині Шанхая лише один [13]. Зараз вулиця, на який він розташований, так і зветься Веньмяолю 文廟路, тобто вулиця Храму літератури. Храм має доволі тривалу й непросту історію. Відомо, що у 1267 р. у Шанхаї вже був храм Конфуція при школі. Він був розміщений у районі перетину сучасних вулиць Фанбан і Даньфен. Коли у 1292 р. Шанхай став центром округу, було розпочато будівництво нового храму, завершене 1296 р. [14] За 700 років існування він чотири рази міняв своє місце розташування, й на нинішнє був перенесений після руїни, спричиненої повстанням Тайпінів (1851–1864 рр.). У 1853–1855 рр. Шанхай (точніше, Старе місто [15]) захопили озброєні загони Товариства малих мечів (*Сяо дао хуей* 小刀会), антиманчжурського таємного товариства з числа відомих «тріад», яке виступало союзником тайпінів. Штаб повстанців розмістили у храмі, і під час військових дій цю споруду було зруйновано. У 1855 р. на кошти жителів міста храм було відбудовано на новому, сучасному місці. Під час японської окупації 1937–1945 рр. у цій будівлі збиралися антияпонські підпільники. Завдяки цим подіям Веньмяо нині розглядають як місце патріотичної боротьби китайського народу [16]. Храм постраждав під час «культурної революції» 1966–1969 рр. (варто нагадати, що саме Шанхай був батьківщиною лівого руху в Китаї). У 1997–2000 рр. провели генеральну реставрацію Веньмяо. Відтак його нинішні будівлі не дуже давні – у кращому разі це середина XIX ст., проте вони відображають традицію, що сягає, принаймні, VII ст., коли за імператорським наказом почали будівництво храмів Конфуція в усіх містах. Веньмяо – доволі великий архітектурний комплекс (його площа – 17 му, тобто приблизно 1,04 га), у якому колись, крім власне храму, була розташована конфуціанська школа – вищий навчальний заклад старого Шанхая. За часів правління династій Юань (1279–1368), Мін (1368–1644) і Цін (1644–1911) з його стін вишло 279 видатних учених [17].

Загалом архітектура всього храмового комплексу справляє враження простоти та стриманої, скромної величі (особливо порівняно з буддійськими та даоськими храмами). У ньому мало статуй – всього п'ять, тоді як у буддійських чи даоських святилищах їх десятки, якщо не сотні. Це виражає прісність-дань 淡 – одну з найважливіших категорій китайської естетики [18]. Храм, за китайською традицією, орієнтований уздовж осі південь-північ, причому всі входи до нього ведуть із півдня. У плані його будівлі розташовані таким чином, що утворюють дві паралельні лінії: західна частина призначена для культових цілей, тобто ритуалів ушанування

Конфуція, східна – для освітніх (див. рис. 1). Культова частина подібна до інших конфуціанських храмів. Вона складається з двох прямокутних дворів, розташованих послідовно й оточених із двох боків критими галереями. Входять до неї крізь браму Лінсінмень 櫺星門 (див. рис. 2). Назва цієї брами, як і назви інших споруд у культовій частині, є традиційною для всіх конфуціанських храмів. Брама Лінсінмень кам'яна і має особливу форму: два стовпи з перекладиною, причому верхні частини стовпів виступають високо над перекладиною і прикрашені візерунком у формі хмаринок (ця форма, як і назва, вказують на космічну символіку [19]). Зовні обабіч брами стоять дві статуї левів: праворуч – лев, ліворуч – левиця з левеням. Це обереги, традиційні для всієї Східної Азії. Наступна за нею брама – Даченмень 大成門 (брама Великого Звершення) [20] – має форму традиційної китайської будівлі, критої дахом. Ці дві брами символізують відокремлення сакрального простору від профанного; між ними – свого роду передпокій (простір, проміжний між сакральним і профанним).

Внутрішній двір – простір, спеціально відведений для ритуалів-лі, – оточений з двох боків критими галереями з кам'яними стелами доби Мін та Цін. На стелах викарбувані каліграфічні написи, серед яких – твори пензля імператорів Кансі (роки правління – 1662–1722), Юнчжена (1723–1735) і Цяньлуна (1736–1795) [21]. Це одразу вводить відвідувача в атмосферу *вень* – писемної культури, якій присвячений Веньмяо. З північного боку двір замикає Дачендянь 大成殿 (палац Великого Звершення), головна культова будівля будь-якого конфуціанського храму. Її вирізняє високий двоярусний дах. Позад неї розташований храм Великих Мудреців (Чуншенци 崇聖祠), присвячений предкам Конфуція (у наш час недоступний для відвідувачів).

Перед входом до палацу Великого Звершення – тераса, на яку можна піднятися по кам'яних сходах, центральна частина яких прикрашена рельєфом, що зображує дракона, який грає з палаючою перлиною. Подібне зображення є й на гребні даху. Дракон має п'ять пазурів, що символізує імператорську владу [22]. Конфуцій, відтак, постає як некоронований правитель Піднебесної [23]. На терасі стоїть велика бронзова статуя Конфуція, перед нею – велика курільниця для пахошів у формі старовинної бронзової посудини *дін* 鼎 на трьох ніжках. Обабіч курільниці стоять свічники. Як в усіх китайських храмах, відвідувачі зазвичай ставлять до курільниці ароматні палички, а до свічників – свічки, вшановуючи таким чином того, кому присвячено храм (у цьому разі – Конфуція). Заслуговує на увагу форма курільниці: посудина типу *дін*

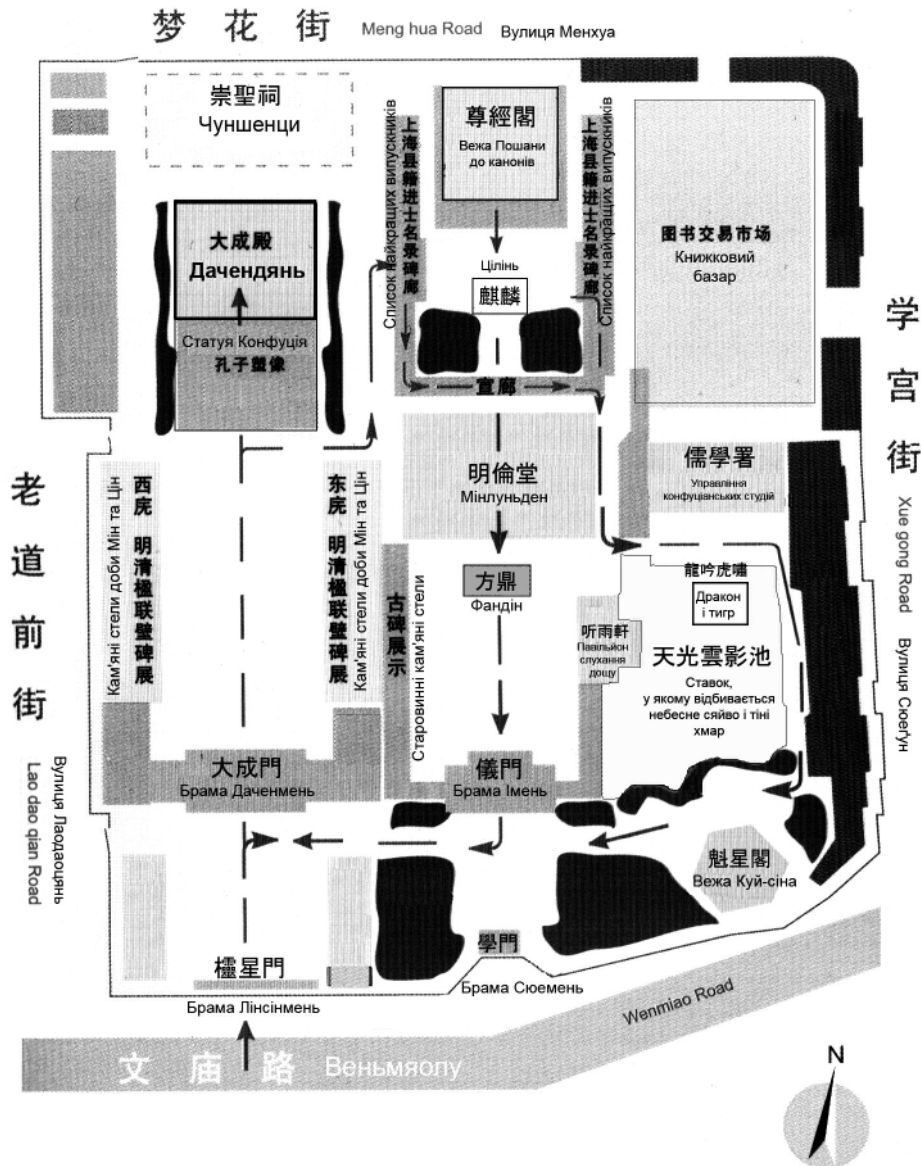

Рис. 1. План Храму літератури в Шанхаї

спершу мала зовсім інше призначення – у ній варили їжу, зокрема, жертвове м'ясо. Бронзові жертвні посудини різного типу були неодмінною складовою чжоуських ритуалів, які Конфуцій вважав досконалим взірцем для нащадків. У дитинстві він засвоював основи ритуалу, граючи з такими посудинами [24]. Чжоуський ритуальний посуд віддавна цінують як витвір мистецтва. *Дін* мав ще й особливе значення: його вважали символом влади. Виготовлення першого *діна* приписують Хуанді, міфічному володарю Піднебесної [25]. Існує також легенда про дев'ять *дінів*, відлитих за наказом імператора Юя [26]. У період Західного Чжоу (1027–771 рр. до н. е.) на ритуальних бронзових посудинах записували найважливіші тексти, які хотіли передати нащадкам. За легендою, книжку «Шань хай цзін» («Канон гір і морів»), цінне джерело з давньокитайської міфології, було складено на основі на-

писів на бронзових посудинах Юя [27]. Конфуцій успадкував *дін*, на якому його предок Чжен Каофу викарбував свій заповіт нащадкам [28]. Відтак жертвний посуд становить невід'ємну частину не лише ритуалу-*лі*, а й писемної культури-*вень*.

Ліворуч від статуї Конфуція висить великий дзвін (висота – 2 м, вага – 1,5 т), відлитий у 2000 р. (більш давній, імовірно, був знищений під час «культурної революції»). Дзвін складає пару з *діном*: вираз *чжундін* 鐘鼎 («дзвони і діни») означає взагалі стародавні бронзові священні знаряддя ритуалів. Крім того, у традиційній ієрархії музичних інструментів дзвони (разом з літофонами) посідали найвищий щабель, їхній звук асоціювався з ударом грому [29]. У відомому висловлюванні Мен-цзи порівнює Конфуція з досконалою мелодією, яку починають дзвони і завершує яшмовий літофон [30].

Рис. 2. Брама Лінсінмень

По обидва боки від статуї Конфуція стоять стенди *сінь юань пай* 心願牌 («дошка бажань серця»), на які вішають папірці з зображенням Конфуція та проханнями до нього, а праворуч від статуї – ще й «дерево прохань» (*сюйюань шу* 許願樹) [31], гілки якого обвішані червоними стрічками. Такі самі стрічки можна помітити й на гілках двох мініатюрних дерев у вазонах [32], що стоять обабіч сходів на терасу. На стрічках також пишуть прохання до Конфуція. Такий звичай свідчить, що в народі, всупереч класичному конфуціанству, сформувався культ Конфуція як божества.

Всередині палацу Великого Звершення – зал, у якому на чільному місці також розміщена статуя Конфуція, але його зображено сидячим (статуя на терасі – Конфуцій, що стоїть). Обидві статуї розташовані обличчям на південь – традиційне положення володаря. Обабіч Конфуція стоять статуї двох його визначних послідовників – Янь Хуея (улюбленого учня) та Мен-цзи, утворюючи, таким чином, тріаду, подібну до буддійських та даоських. Перед статуями – вітвар і три подушечки для земних поклонів.

Відомо, що Конфуцій надавав величезне значення музиці, вважав, що вона нерозривно пов'язана як з ритуалом-лі, так і з моральними чеснотами. Тож не дивно, що у залі Дачендянь є музичні інструменти. Праворуч від вітваря та статуї стоїть *бяньчжун* 編鐘 – інструмент, що складається з набору бронзових дзвонів. Ці дзвони, знайдені під час археологічних розкопок, виготовлені пізно – у добу Цін. Ліворуч від вітваря, симетрично дзвонам, стоїть великий барабан. За

традицією, дзвони символізують Небо, а барабани – Землю [33] (а відтак – начала *ян* та *інь* відповідно). Зазвичай у центральній частині китайських міст були розташовані два павільйони з дзвоном і барабаном. Вони символізували центр світу [34]. У залі Великого Звершення відвідувач продовжує перебувати в атмосфері *вень*, адже у стіни залу вмонтовано кам'яні плити, на яких викарбуваний повний текст книжки «Лунь юй», що містить діалоги Конфуція з його учнями.

Вхід до другої, освітньої частини храмового комплексу, розміщений праворуч від брами Лінсінмень. Він виглядає значно скромніше й носить назву брами Науки (Сюемень 學門). Крізь неї можна потрапити до невеликого садочка у цзяннаньському [35] стилі, окрасою якого є п'ятиголова сосна та трьохсотрічний карликовий в'яз [36]. Присутність цього дерева не випадкова: іспити проводили під час квітіння в'яза, й вираз *юй-це* 榆策 («в'язовий задум») означав «відповідати на іспитах». Над садочком із правого боку височіє шестикутна триповерхова вежа – храм бога Куй-сіна. Це, певне, найпишніша й найстаріша споруда всього комплексу: її було збудовано 1730 р. і перебудовано 1855 р. [37]. Куй-сін 魁星 – єдине божество, «прописане» на території конфуціанського храму (адже офіційно Конфуція за бога не визнавали). Це – дух першої зірки Великого Веза. Цікаво, що культ Куй-сіна датовано XII–XIII ст., тобто він виник приблизно тоді ж, коли було засновано шанхайський Храм літератури. Вежу із зображенням Куй-сіна зазвичай ставили на екзаменаційному подвір'ї [38]. Напроти храму Куй-сіна розміщено ставок

з поетичною назвою «Ставок, у якому відбивається небесне сяйво і тіні хмар» – Тянь-гуан юнь-ін чі 天光雲影池. Назва містить ідею гармонії *ян* (небесне сяйво) та *інь* (тіні хмар). Посеред ставка стирчить камінь химерної форми, що зветься «Дракон співає, тигр реве» – Лун *інь* ху сяо 龍吟虎嘯. Тут так само виражено ідею гармонії двох начал: дракон символізує схід, весну і життя (*ян*), тигр – захід, осінь і смерть (*інь*). Подібні камені (*лін бі ші* 靈壁石, «коштовні камені духу») – характерна окраса класичних китайських садів.

Ліворуч від ставка, просто напроти брами Науки розміщена брама Етикету (Імень 儀門), перед якою також стоять кам'яні леви-обереги. Ця брама веде до прямокутного двору, на північному боці якого розташований Зал Світлої моралі (Мінлуньден 明倫堂). Перед ним стоїть велика бронзова посудина на чотирьох ніжках *фандін* 方鼎 (тобто «прямокутний *дін*»). Її питомі функції – жертвні, як і у звичайного *діна*, проте в шанхайському Веньяо вона має лише символічне й декоративне значення.

З лівого боку двору тягнеться галерея з кам'яними стелами, вкритими письменами-*вень*; з правого розміщено Павільйон Слухання дощу (Іньюйсюань 听雨軒), з якого відкривається гарний вид на ставок. Праворуч від Залу Світлої моралі розташоване Управління конфуціанських студій (Жусюешу 儒學署); нині там – постійна експозиція старовинних чайників. Через Зал Світлої моралі можна пройти до ще одного дворику, де розміщена двоповерхова велика будівля – Вежа Пошани до канонів (Цзуньцзінге 尊經閣). Обабіч дворику тягнуться галереї, на стінах яких викарбовано імена вчених – найкращих випускників конфуціанської школи, що колись тут була. Посеред дворику, прямо перед входом до вежі, стоїть ще один «коштовний камінь духу», що зветься «Цілінь дарує щастя» (*Цілінь ци фу* 麒麟賜福). Він зображує міфічну тварину – ціліня 麒麟, який має вигляд однорогого оленя, вкритого лускою. Звір цей символізує генія або людину видатних здібностей, а також найвищу конфуціанську чесноту – людяність *жень* 仁. Поява ціліня вважалася знаком мудрого й гуманного правління: недаремно словами «спіймали [ці]ліня» (*хо лінь* 獲麟) закінчується частина літопису «Чунь цю», авторство якої приписували Конфуцію [39]. За переказом, народженню самого Конфуція також передувала поява ціліня [40]. Тому зображення цієї тварини характерне для конфуціанських храмів.

Як уже було зазначено, у Веньяо майже всюди можна побачити кам'яні стели з каліграфічними написами. Це доречно, адже *вень* – це насамперед письмові знаки, письмена. Але це також і візерунки, patterns, притаманні космосу.

У конфуціанських канонічних книгах «Сіци чжуань» та «Лі цзі» згадано «небесні візерунки-письмена» (*тянь вень* 天文), яким відповідають «земні структури» (*ді лі* 地理). Про них нагадує каміння та коріння химерної форми, зразки якого виставлено у Вежі Пошани до канонів, Залі Світлої моралі та у прилеглих галереях. Невідомо, чи було щось подібне виставлене у храмі раніше; проте подібна експозиція існує, наприклад, у нанкінському храмі Конфуція (там виставлено візерунчасту гальку). На перший погляд, це було би доречніше в даоському храмі, адже такі «дива природи» є прикладом *цзижань* 自然 – «самотактовості». Проте в конфуціанському контексті можна згадати слова Конфуція про те, що шляхетний чоловік – це той, у кому культура-*вень* і природні властивості-*чжі* 質 урівноважені (Луньюй 6, 17) [41].

Уся структура храму також, на наш погляд, має символічне значення: якщо розглядати її з точки зору людини, яка сидить обличчям на південь (положення статуї Конфуція), то правий бік пов'язаний з началом *ян*, а лівий – з *інь*. Відтак не випадково, що з «янської» сторони розташована культова частина, а з «іньської» – освітня: адже активність Вчителя (*ян*) спрямована на учня, який сприймає вчення (*інь*). Це припущення підтвержене тим, що в культовій частині ми бачимо скупчення символів *ян*, а в освітній – *інь*. Так, у культовій частині стоїть круглий *дін* на трьох ніжках (коло і число три є символами *ян*), а в освітній – прямокутний *фандін* на чотирьох ніжках (квадрат і число чотири – символи *інь*). В освітній частині знаходиться вода – найповніше втілення начала *інь* (ставка, Павільйон Слухання дощу); натомість вогонь, її протилежність, наявний з «янського» боку – у свічниках та курільниці. Ще одним символом начала *ян* на культовій стороні є зображення дракона [42]. Додамо, що на території храму можна побачити всі п'ять стихій: воду, землю (каміння), вогонь, метал (жертвний посуд, дзвони) і дерево. Отже, Веньяо можна розглядати як модель космосу.

Первісне призначення цієї системи символів – створити простір для ритуалу та вивчення конфуціанського канону. Ритуали, які проводили у храмах Конфуція за династії Цін, описав видатний російський китаєзнавець о. Іакінф (Бічурін): «Обряд uzливання здійснюють у губернських містах Начальники Губерній, а в інших Прокурори та Правителі міст. Перед табличкою Давнього вчителя (Конфуція. – С. К.) ставлять тельця, барана, свиню та 26–76 посудин з підношеннями». Це відбувалося двічі на рік – «у середньому весняному та середньому осінньому місяцях, у перший день під назвою Дін» [43]. Крім того, учні школи повинні були щодня

поклонятися Конфуцію перед початком занять і після їх закінчення [44]. Судячи із зображення цієї церемонії на тогочасній гравюрі, перед образом Конфуція запалювали свічки та пахощі [45]. Нині ж конфуціанська школа не працює, жертвоприношень також не роблять. Як уже було зазначено, відвідувачі храму вшановують Конфуція, запалюючи свічки, пахощі та здійснюючи поклони, пишуть йому прохання на папірцях або стрічках, але таке поклоніння має індивідуальний характер. Щороку проводиться урочиста новорічна церемонія биття у дзвін, а також церемонія, присвячена досягненню повноліття, для шанхайських підлітків і випускна церемонія для школярів. Усі вони є світськими. У Веньмяо проходив Перший Шанхайський симпозиум з конфуціанських студій, Міжнародний семінар конфуціанських торговців 2000 р., Китайсько-японська зустріч з декламації віршів 2000 р. тощо [46]. При храмі працює відомий оптовий книжковий ри-

нок, де 50 видавництв пропонують свою продукцію, а по неділях – букіністичний базар [47]. Крім того, храм функціонує як музей і як важливий туристичний об'єкт, включений до всіх путівників. У цій новій ролі Веньмяо знайомить іноземців з традиційною китайською культурою взагалі та з конфуціанством зокрема.

Як бачимо, шанхайський Храм літератури сьогодні виконує переважно світські функції. Чисто релігійним можна назвати лише звичай звертатися до Конфуція з проханнями, який, проте, належить до сфери «народної релігії», а не власне конфуціанства. Водночас сучасну діяльність храму не можна не визнати такою, що в цілому відповідає засадам конфуціанства й спрямована на пропаганду конфуціанських цінностей. Важливе місце у цій діяльності посідає ритуал, хоча й відмінний від традиційного. У цьому проявляється спадковість і життєздатність конфуціанства в сучасному Китаї.

1. Теменологія (від *грец.* τέμενος – ділянка землі, присвячена богу; священна земля) – наукова дисципліна, присвячена вивченню храму та храмового мистецтва. Термін запровадив А. Корбен. Див.: Corbin H. Temple and Contemplation / Henry Corbin. – London : Islamic Publications Limited, 1986. – P. 267 (перше видання книги вийшло французькою мовою у Парижі 1980 р.). Докладніше про теменологію див.: Шукуров Ш. М. Образ Храма / Ш. М. Шукуров. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – С. 7–20.
2. Сан Цзи. Релігії Китаю / Сан Цзи ; [пер. Ян Юньхуа]. – Пекин : Межконтинентальное издательство Китая, 2004. – С. 6.
3. Там само. – С. 8.
4. The Republic of China Yearbook 1995 / Publisher : Jason C. Hu, Editor-in-Chief: Chang Ying. – Taipei : Government Information Office, 1995. – P. 519.
5. Докладніше див.: Капранов С. В. Феномен конфуціанського храму в контексті крос-культурних контактів у традиційних суспільствах Східної Азії / С. В. Капранов // Східний світ. – К., 2008. – № 3. – С. 132–140.
6. Корея : справочник / [сост. Ли Чхан, Ли Ен Но, Вон Бен О и др.]. – Сеул : Корейская служба информации для зарубежных стран, 1993. – С. 148, 153–156.
7. Лоу Цинси. Традиционная архитектура Китая / Лоу Цинси ; [пер. Чжэн Яохуа]. – Пекин : Межконтинентальное издательство Китая, 2002. – С. 63–64.
8. Practical Guide to Shanghai / [ed. by Shanghai Municipal Tourism Administrative Commission]. – Shanghai : Shanghai People's Art Publishing House, 2003. – P. 79.
9. Капранов С. В. Вказ. праця; Фingarетт Г. Конфуций : мирянин как святой / Г. Фingarетт // Конфуций. Я верю в древность / [сост., перевод и коммент. И. И. Семенов]. – М.: Республика, 1995. – С. 300–374.
10. Лоу Цинси. Вказ. праця. – С. 64.
11. Просторова ікона – поняття, запроваджене і розроблене О. М. Лідовим на матеріалі візантійської культури.
12. У статті використано особисті спостереження автора під час відвідин цього храму в 2005 р., а також брошуру: Shanghai Confucian Temple / Shanghai Confucian Temple Administration Office. – Shanghai, s.a. – 24 p.
13. Ще один розташований у шанхайському передмісті Цзядін, але воно було окремим містом до 1958 р.
14. Ibid. – P. 10–11. В іншому місці стверджується, проте, що храм було засновано 1294 р. Див.: Ibid. – P. 1.
15. Старе, або Китайське місто (китайська назва – Південне місто, Наньші) – найстаріша частина Шанхаю, яка залишалася під китайською юрисдикцією в 1842–1943 рр., коли більша частина міста перебувала під владою західних держав.
16. Ibid. – P. 3.
17. Ibid. – P. 14.
18. Докладніше див.: Жюльєн Ф. «Пресность» как добродетель : от эстетики к политике в китайской традиции / Ф. Жюльєн // Бог-человек-общество в традиционных культурах Востока. – М.: Наука, 1993. – С. 66–71.
19. 樾 – високе дерево (етимологічно – «дерево духу»), 星 – зірка.
20. Вираз «велике звершення» (*да чен* 大成) взято з висловлювання великого філософа Мен-цзи (372–289 рр. до н. е.) про Конфуція. Див.: Mencius. A Chinese-English Bilingual Edition / Mencius. – Jinan : Shangdong Friendship Press, 1998. – P. 354.
21. Імператори династії Цін, на правління яких припадає найбільший розквіт імперії, були ревними конфуціанцями.
22. Малявін В. В. Китайская цивилизация / В. В. Малявін. – М.: Астрель, АСТ, Дизайн. Информациа. Картография, 2000. – С. 339.
23. Таку ідею висував, зокрема, видатний філософ Дун Чжуншу (179–104 рр. до н. е.). Див.: Фэн Ю-лань. Краткая история китайской философии / Фэн Ю-лань ; [пер. с англ. Котенко Р. В.]. – СПб.: Евразия, 1998. – С. 224.
24. Сыма Цянь. Старинный род Конфуция / Сыма Цянь // Конфуций. Я верю в древность / [сост., перевод и коммент. И. И. Семенов]. – М.: Республика, 1995. – С. 180.
25. Юань Кэ. Мифы древнего Китая / Юань Кэ ; [пер. с кит.]. – М.: Наука, 1987. – С. 115.
26. Там само. – С. 179–182.
27. Васильев К. В. Ранняя история древнекитайских письменных памятников / К. В. Васильев // Рукописная книга в культуре народов Востока (очерки). Кн. 2 / [ред.: О. Ф. Акимущин, М. И. Воробьева-Десятовская, Л. Н. Меньшиков и др.]. – М.: Наука, 1988. – С. 84–86.
28. Переломов Л. С. Конфуций : жизнь, учение, судьба / Л. С. Переломов. – М.: Наука, 1993. – С. 41, 43.
29. Кравцова М. Е. История культуры Китая / М. Е. Кравцова. – СПб.: Лань, 1999. – С. 124–125.
30. Mencius. Op. cit. – P. 354–355. Пор.: Мэн-цзы : [пер. с кит. В. С. Колоколова] / Мэн-цзы. – СПб.: Петербургское

- востоковедение, 1999. – С. 144; Попов П. С. Китайский философ Мэн-цзы / П. С. Попов. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. – С. 176.
31. Shanghai Confucian Temple. – Р. 6. Дослівно *сююань* 許愿 – обітниця, або обіцянка виконати прохання.
 32. Цей вид мистецтва має назву *пенъцзін* 盆景 («ландшафт на таці»). У нас він більше відомий під японською назвою *бонсай* 盆栽 (кит. *пенъцзай*, «[рослини], висаджені на таці»).
 33. Малявін В. В. Вказ. праця. – С. 438.
 34. Кравцова М. Е. Вказ. праця. – С. 134–135.
 35. Цзяннань – географічний район у Китаї, південний берег нижньої течії р. Янцзи разом з південною частиною дельти, включає й Шанхай. Класичними зразками цзяннаньського стилю є сади м. Сучжоу, занесені ЮНЕСКО до списку світової спадщини.
 36. Shanghai Confucian Temple. – Р. 16.
 37. Ibid. – Р. 17.
 38. Рифтин Б. Л. Куй-син / Б. Л. Рифтин // Мифы народов мира : энциклопедия. – М. : Сов. энциклопедия, 1992. – Т. 2. – С. 22–23.
 39. Конфуциева летопись «Чуньцю» («Весны и осени») / [пер. и примеч. Н. И. Монастырева ; исслед. Д. В. Деопика и А. М. Карапетьянца]. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1999. – С. 106.
 40. Eberhard W. Symbole chińskie. Słownik / Wolfram Eberhard ; [tłum. Renata Darda]. – Kraków : UNIVERSITAS, 1996. – S. 96–98.
 41. Посилання на «Лунь юй» наведено за виданням: Беседы и суждения Конфуция / [сост. и общ. ред. Р. В. Грищенкова]. – СПб. : Кристалл, 2001. – 1120 с.
 42. Eberhard W. Op. cit. – S. 234.
 43. Монах Иакинф (Н. Я. Бичурин). Описание религии ученых / Монах Иакинф (Н. Я. Бичурин) // Конфуций. Я верю в древность / [сост., перевод и коммент. И. И. Семенов]. – М. : Республика, 1995. – С. 290, 294–295.
 44. Сидихменов В. Я. Китай : страницы прошлого / В. Я. Сидихменов. – М. : Наука, 1987. – С. 389.
 45. Там само. – С. 390.
 46. Shanghai Confucian Temple. – Р. 2–3, 9.
 47. Ibid. – Р. 12–13.

S. Kapranov

THE CONFUCIAN TEMPLE IN SHANGHAI: THE PAST IN THE PRESENT

The article is dedicated to a monument of Chinese culture – the Confucian Temple of Literature in Shanghai. The research focuses on the symbolic structure and functions of the temple in the past and nowadays, thereby showing changes and continuity of Confucian tradition in modern China.

Keywords: Confucianism, Confucius, temple, temenology, Shanghai.

УДК 938: 008

Боднарук М. М.

ПОЛІТИЧНЕ «УЯВНЕ»: НІКОЛЬ ЛОРО ТА ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ

Статтю присвячено аналізу афінського громадянського «уявного» в класичний період як утопічного та ідеологічного проекту, спрямованого на створення демократичного суспільства. Автор звертається до концепту політичного «уявного» Ніколь Лоро та досліджує способи забуття в античній Греції.

Ключові слова: політичне «уявне», давньогрецька культура, поліс, ідеологія, демократія, пам'ять.

Жан-Франсуа Ліотар у книжці «Гайдеггер і «євреї»» (1988) віддає данину інтелектуальній пошани історико-антропологічним працям французької дослідниці Ніколь Лоро, звертаючись до її розвідок із проблематики афінського поліса класичного періоду, щоб проілюструвати роботу «політик забуття» [1]. Так, широко відома в англосаксонських академічних колах як одна

з-посеред найбільш оригінальних і впливових дослідниць грецької античності, Ніколь Лоро й досі для українсько- та російськомовного читача залишається майже зовсім невідомою і непоміченою фігурою [2].

Варто зазначити, що в бібліографії Ніколь Лоро марно шукати центральну монографію, яка містила би повний виклад теорій французької